

Školní vzdělávání ve Francii

Vít Šťastný

Zuzana Svobodová

Jean-Yves Rochex

KAROLINUM

Školní vzdělávání ve Francii

Vít Šťastný
Zuzana Svobodová
Jean-Yves Rochex

Recenzovali: doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.
prof. PhDr. Stanislav Štech, CSc.
doc. PhDr. Miroslava Váňová, CSc.

Lektorovali: PhDr. David Greger, Ph.D.
prof. PhDr. Eliška Walterová, CSc.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Vendula Kadlečková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2017
© Vít Šťastný, Zuzana Svobodová, Jean-Yves Rochex, 2017

ISBN 978-80-246-3637-5
ISBN 978-80-246-3651-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva	9
Metodologie případové studie	12
1. Francie – několik pohledů na zemi	15
1.1 Správní členění	15
1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva	16
1.3 Historický vývoj a okolnosti, které formovaly vzdělávací systém	18
1.4 Ekonomika	25
1.5 Zeměpisná charakteristika	26
1.6 Obyvatelstvo, rodina, mládež	27
1.7 Náboženství	29
1.8 Věda a kultura	31
2. Vzdělávací politika	35
2.1 Instituce vzdělávací politiky	35
2.1.1 Státní správa	36
2.1.2 Municipality a další územněsprávní celky	41
2.2 Zákony a další základní směrnice týkající se vzdělávání	43
2.3 Principy a cíle vzdělávací politiky	45
2.4 Francouzské školní vzdělávání z pohledu OECD	48
3. Vzdělávací systém Francie	51
3.1 Povinná školní docházka	52
3.2 Laïcité	53
3.3 Soukromé školy	56
3.4 Domácí vyučování	60
3.5 Alternativní školství	62
3.6 Reformy na počátku 21. století	65
3.7 Struktura vzdělávacího systému	67
3.7.1 Primární vzdělávání (ISCED 0–1)	68

3.7.2 Nižší sekundární vzdělávání (ISCED 2)	71
3.7.3 Vyšší sekundární vzdělávání (ISCED 3)	72
3.7.4 Přejechody mezi vzdělávacími stupni	76
3.8 Orgány a instituce školy	80
3.9 Prázdniny a harmonogram školního roku	82
4. Profese učitele	85
4.1 Učitelé	85
4.1.1 Cesta k pedagogické kvalifikaci	86
4.1.2 Státní konkurzy	87
4.1.3 Začínající učitel	88
4.1.4 Další vzdělávání pedagogických pracovníků	89
4.1.5 Přímá pedagogická činnost	89
4.1.6 Suplování	90
4.1.7 Kariérní růst	91
4.1.8 Společenské vnímání a prestiž profese učitele	92
4.2 Pozice ředitele školy	93
4.3 „Umístěnky“	94
5. Kurikulum školního vzdělávání	98
5.1 Proces tvorby kurikulárních dokumentů	98
5.2 Implementace společného základu znalostí a kompetencí	100
5.3 Vzdělávací programy pohledem rodičů a učitelů	102
5.4 Vzdělávací programy jednotlivých stupňů vzdělávání	104
5.4.1 Vzdělávací program mateřské školy	104
5.4.2 Vzdělávací program elementární školy	107
5.4.3 Vzdělávací program <i>collège</i>	109
5.4.4 Vzdělávací program středních škol	111
6. Evaluace a hodnocení	114
6.1 Hodnocení žáků a studentů	114
6.2 Povinné státem garantované zkoušky	116
6.2.1 Hodnocení na konci druhého vzdělávacího cyklu	116
6.2.2 Hodnocení na konci třetího vzdělávacího cyklu	117
6.2.3 Zkouška <i>le brevet</i>	117
6.2.4 Zkoušky po ukončení povinného vzdělávání	118
6.3 Role inspekce v hodnocení učitelů a jednotlivých škol	119
6.4 Výsledky žáků v mezinárodních výzkumech	122
6.5 Problematika školního neúspěchu	124
7. Spravedlivost ve vzdělávání	129
7.1 Prioritní vzdělávání v historickém kontextu	130

7.2	Podpůrné prostředky v prioritním vzdělávání	134
7.3	Charakteristika žáků v prioritním vzdělávání	135
7.4	Efektivita zón prioritního vzdělávání	136
7.5	Konkrétní formy pomoci (nejen) sociálně znevýhodněným žákům	137
8.	Francie multikulturní	145
8.1	Instituce působící v dané oblasti	146
8.2	Přípravné a podpůrné třídy	147
9.	Jazykové vzdělávání	151
9.1	Organizace výuky cizím jazykům	151
9.2	Evropské sekce (<i>sections européennes</i>) a zahraniční spolupráce	153
9.3	Problémy jazykového vzdělávání	154
9.4	Jazyky Francie a proměny vzdělávací politiky k regionálním jazykům	157
9.5	Výuka regionálních jazyků	160
10.	Zámořská teritoria	163
11.	Vzdělanostní nerovnosti ve Francii: vývoj, rozpory a paradoxy	170
11.1	Nástroje měření a vědecké a politické zaměření	171
11.2	Demokratizace nebo masifikace sekundárního vzdělávání?	174
11.3	Zvrat v genderové nerovnosti: tichá a paradoxní revoluce	182
11.4	Průchod vzdělávacím systémem a osvojené znalosti a dovednosti: protichůdný vývoj	186
11.5	Sociální a školní segregace a kontextuální efekty	188
11.6	Prioritní vzdělávání: politika umožňující snižovat vzdělanostní nerovnosti?	194
11.7	Přehled literatury	201
	Přílohy	207
	Použité zkratky	215
	Summary	218
	Literatura	223
	Rejstřík	243
	Informace o autorech	245

Předmluva

Další kniha ze série Školní vzdělávání v zahraničí navazuje na předchozí tituly zabývající se školním vzděláváním v Německu (Ježková, von Kopp, Janík, 2008), Velké Británii (Ježková, Dvořák, Chapman, 2010), Švédsku (Ježková, Dvořák, Greger, Daun, 2011), Ruské federaci (Ježková, Walterová, Abankina, I., Abankina, T., 2013), Estonsku (Ježková, Krull, Trasbergová, 2014) a Finsku (Průcha, Kansanen, 2015). Francouzský vzdělávací systém, který v knize čtenářům přibližujeme a hlouběji analyzujeme, představuje nejen z hlediska řízení, organizace školství či historické tradice systém typově odlišný od dříve analyzovaných zemí i České republiky. V pedagogické komunitě se při zmínce o Francii nejspíše specialistům na dějiny pedagogiky vybaví jméno Jean-Jacques Rousseau, odborníkům zaměřeným na alternativní školství Célestin Freinet, sociologům vzdělávání Pierre Bourdieu a srovnávacím pedagogům Marc-Antoine Jullien de Paris. Obecně však francouzský vzdělávací systém, jeho silné či slabé stránky a další specifika nejsou v české pedagogické komunitě příliš známé a v češtině dosud vydané monografie zabývající se problematikou vzdělávání a vzdělávacím systémem ve Francii komplexně (Liškař, 1972; Cipro, 1975) jsou již staršího data. Touto knihou bychom proto rádi přispěli k větší informovanosti o francouzském vzdělávání nejen v pedagogické komunitě, ale i v širším okruhu zájemců z řad studentů pedagogických fakult či veřejnosti.

Monografie má podobnou strukturu jako dříve vydané publikace, některým specifikům francouzského školství jsme však věnovali samostatnou kapitolu (např. vzdělávání v zámořských oblastech). Po úvodní kapitole představující Francii v obecnějším kontextu se zabýváme vzdělávací politikou, strukturou vzdělávacího systému, profesí učitele, kurikulem, evaluací a hodnocením, spravedlivostí ve vzdělávání, věnujeme se dále i otázkám multikulturality a jazykovému vzdělávání. Poslední

kapitola tradičně přináší pohled zevnitř na aktuální situaci, perspektivy a výzvy, a věnuje se nadmíru aktuálnímu tématu spravedlivosti ve vzdělávání. Tato kapitola vznikala nezávisle na textech prvních dvou autorů a přináší v našem kontextu jedinečnou analýzu nerovností ve francouzském vzdělávacím systému a jejich vývoje od 2. poloviny 20. století do současnosti, kterými se francouzští sociologové výchovy i výzkumníci z jiných oborů zabývají dlouhodobě. Text jsme se snažili koncipovat převážně tematicky a fenomény vysvětlovat v kontextu a souvislostech pochopitelných pro českého čtenáře.

Monografie byla vypracována s použitím aktuální zahraniční, převážně francouzské odborné literatury a dalších informačních zdrojů. Metodologicky se tato kniha od předchozích publikací ve stejné sérii odlišuje tím, že kromě *desk research* čeští autoři sbírali data od jednotlivých aktérů vzdělávacího systému přímo v terénu během svých studijních či pracovních pobytů v zemi (blíže viz kapitola Metodologie případové studie).

Komparativní charakter knihy se projevuje jak v rovině explicitních komparací, kdy čtenáře v textu výslovně upozorňujeme na rozdíly a podobnosti českého a francouzského systému, tak v rovině implicitní. Vlček (2015) poznamenává, že výzkum určitých pedagogických jevů v jednom zahraničním státě (*single state study*) komparaci ze své podstaty mlčky implikuje, neboť autoři z jedné země vycházejí z myšlení vlastního jejich kultury, čímž do výzkumu vnáší komparativní prvek. Čtenáři této knihy, kteří mají alespoň základní povědomí o struktuře a fungování českého vzdělávacího systému, tak v textu identifikují mnoho implicitních komparací s naším vzdělávacím systémem. Navíc je díky dodržení podobné struktury jako u předchozích knih v sérii Školní vzdělávání usnadněna možnost srovnání jednotlivých vzdělávacích systémů navzájem.

Publikace je výsledkem týmové práce. Vít Šťastný je autorem kapitol 2, 9 a 10, Zuzana Svobodová napsala kapitoly 4 a 6, kapitoly 1, 3, 5, 7 a 8 jsou společným dílem obou autorů. Pohled na vzdělávací systém „zevnitř“ zprostředkoval v závěrečné kapitole 11 Jean-Yves Rochex z Univerzity Paris 8. Tuto závěrečnou kapitolu již tradičně doplňující všechny dosud vydané publikace v edici *Školní vzdělávání v zahraničí* přeložili z francouzského originálu Vít Šťastný a Zuzana Svobodová. Celou publikaci lektoroval dr. David Greger a prof. Eliška Walterová, kterým první dva uvedení autoři děkují za cenné připomínky a poznámky k rukopisu textu, které přispěly ke zvýšení kvality této publikace, poděkování za cennou zpětnou vazbu a konstruktivní připomínky patří také recenzentům (v abecedním pořadí) docentu V. Jůvovi, profesoru S. Štechovi a docentce M. Váňové. V neposlední řadě patří velké poděkování všem

kolegyním a kolegům z Francie, kteří byli ochotní sdílet s námi své názory a zprostředkovat nám svůj pohled na francouzský vzdělávací systém.

Knihu může využít široké spektrum čtenářů od odborníků z oblasti pedagogiky, studentů, vyučujících pedagogických fakult, zástupců Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy nebo jiných představitelů státní správy po výzkumné pracovníky v oblasti vzdělávání a další zájemce.

Vít Štátný a Žuzana Svobodová

Metodologie případové studie

Předkládaná monografie je případovou studií vzdělávacího systému ve Francii (*single state study*), jejím cílem je podat čtenáři komplexní pohled na francouzský vzdělávací systém prostřednictvím analýzy vzdělávací politiky, struktury vzdělávacího systému, profese učitele, kurikula, evaluace a dalších aspektů vzdělávacího systému.

Autoři text knihy opírají o rešerši, studium, interpretaci, analýzu a syntézu poznatků a informací obsažených v tematicky souvisejících a relevantních příspěvcích v odborných časopisech či monografiích, zákonech upravujících oblast vzdělávání, výzkumných zprávách, ministerských reportech a tematických evaluačních zprávách, statistikách francouzského statistického úřadu (INSEE), v ojedinělých případech také popularizujících časopiseckých nebo novinových článcích v elektronické nebo tištěné podobě. Při výběru zdrojů jsme posuzovali jejich relevanci, důvěryhodnost a aktuálnost (ve většině případů se jedná o zdroje vydané v posledních pěti letech). V případě aktuálních otázek vzdělávací politiky i praxe pak jako zdroj informací využíváme webové stránky francouzského ministerstva školství (MENESR) a jím řízených organizací. Získané informace, které čtenáři předkládáme, podrobuje-
me kritickému zhodnocení a snažíme se podávat v souvislostech a zasadit do celkového kontextu. Kniha se od předchozích publikací v sérii Školní vzdělávání v zahraničí metodologicky liší v tom, že kromě *desk research* byla data sbírána také přímo v terénu během výzkumné stáže v Paříži na Univerzitě Paris 8 (Z. Svobodová), roční pracovní stáže na francouzském lyceu Jeanne d'Arc-Saint Ivy a studijní cesty na ostrov Réunion (V. Štátný).

Oba čeští výzkumníci využili několik metod sběru dat. V první řadě se jednalo o zúčastněné pozorování školní výuky, práce jednotlivých pedagogických i nepedagogických pracovníků (včetně ředitele školy),

žáků a studentů přímo v terénu (elementární škola Marcela Laureta, nižší sekundární škola Collège de l'Oasis, lycea Jeanne d'Arc-Saint Ivy, Vue Belle) v rámci jednorázových i opakovaných návštěv těchto organizací. Školy se nacházely jak v metropolitní Francii v hlavním městě a regionu Bretaň, tak i v jednom z francouzských zámořských teritorií na ostrově Réunion.

Další metodou získávání dat v terénu byly hloubkové rozhovory s různými aktéry vzdělávacího systému, které se ukázaly být cenným zdrojem informací. Rozhovory probíhaly nejčastěji ve školách, na univerzitách nebo při neformálních setkáních a byly zaznamenávány na diktafon, posléze přepsány a analyzovány. Od všech respondentů jsme získali informovaný souhlas s pořízením nahrávky a jejím využitím pro účely této monografie. Text knihy je proto místy proložen a doplněn přímými výpověďmi těchto osob, abychom ilustrovali autentický pohled „zevnitř“. Jejich přehled uvádí tabulka 1.

Tabulka 1. Přehled provedených hloubkových rozhovorů

Aktér vzdělávacího systému	Počet rozhovorů
Učitelé lyceí	5
Učitelé základních a mateřských škol	3
Akademičtí pracovníci (výzkumníci)	1
Školní inspektoři	2
Poradci rektora akademie	1
Vysokoškolské učitelé	2
Vzdělavatelé učitelů	1
Pracovníci pedagogicko-psychologické poradny	1

Zdroj: Autoři.

Kromě francouzských odborníků z řad akademiků, edukátorů a dalších osob „z praxe“ s námi sdíleli své čerstvé zkušenosti ze svého studijního pobytu v této zemi také tři čeští středoškolské studenti, jejichž pohled čtenářům v knize rovněž zprostředkováváme. Během našeho pobytu v terénu jsme získali i řadu artefaktů – například výsledky činnosti žáků a studentů, informační brožury či letáky, pedagogickou dokumentaci, pořídili jsme (se souhlasem zainteresovaných osob) také fotografie. Tyto artefakty jsme podrobili analýze v kontextu našich dosavadních zjištění a na některých místech knihy je přetiskujeme, a užíváme tak pro funkční doplnění textu.

Kvalitu našeho výzkumu a interpretace dat jsme se snažili zajistit pomocí triangulace dat, srovnávali jsme výpovědi různých aktérů ke stejnému problému a konfrontovali je s nálezy a informacemi v odborné literatuře. Oba hlavní autoři mají vlastní přímou zkušenost s francouzským vzdělávacím systémem, ať již v roli žákyně či učitele-stážisty na soukromém lyceu. I tyto zkušenosti nám pomohly lépe pochopit kromě jiného některé historicky determinované zvláštnosti, které formovaly francouzský systém do dnešní podoby a které by se mohly nezasvěcenému pozorovateli na první pohled jevit poněkud bizarně, a v textu této knihy je tak i lépe vysvětlit. Zároveň však naše znalost terénu a osobní zkušenosti se zkoumaným vzdělávacím systémem mohou být zdrojem určitého zkreslení ať ve směru pozitivnějšího či negativnějšího náhledu na některé skutečnosti. Abychom toto riziko minimalizovali, své závěry jsme navzájem průběžně konzultovali v rámci autorského kolektivu (Švaříček a Šedová, 2007, hovoří o tzv. *peer de-briefingu*) a s lektory této publikace, kteří nám poskytovali cennou zpětnou vazbu. V závěrečné fázi tvorby publikace jsme také zapracovali cenné připomínky a postřehy recenzentů.

Při přípravě knihy jsme byli konfrontováni s velkým množstvím pojmů, které dosud nebyly v české odborné literatuře přeloženy, nebo se jejich překlad v českém kontextu neujal, pro mnoho francouzských termínů neexistují české ekvivalenty. V takovém případě v textu vždy vedle svého překladu uvádíme v závorce i originální název ve francouzštině případně doplněný o zkratku užívanou ve Francii. Originální výrazy jsou v textu vždy uvedeny kurzívou. U pojmů již dříve přeložených a používaných vycházíme z dostupných česky psaných zdrojů (např. Konopásková, 2009; Štech, 1992), případně užívání odlišného překladu komentujeme a zdůvodňujeme.

1. Francie – několik pohledů na zemi

Úvodní kapitoly předchozích monografií v sérii Školní vzdělávání vždy představovaly studovanou zemi v širším kontextu z několika pohledů. Nejinak tomu bude i v případě naší publikace o Francii. Nejprve charakterizujeme správní členění země, její politický systém, dále pokračujeme stručným historickým přehledem, ekonomickou situací a demografickými ukazateli. Poslední dvě podkapitoly jsou věnovány tématu náboženství, vědě a kultuře.

1.1 Správní členění

Francouzská republika je unitární demokratický stát, jehož většina území leží v západní Evropě. Tomuto území se říká metropolitní Francie nebo také hexagon (*Hexagone*), podle tvaru, který toto území zaujímá na mapě. Integrovaná součást Francouzské republiky dále tvoří některá zámořská území v Karibiku, Severní a Jižní Americe, Indickém oceánu a Oceánii.

Území Francie včetně zámořských regionů zabírá celkovou rozlohu 640 427 km², je tedy asi osmkrát větší než rozloha České republiky, Francie je zároveň nejrozsáhlejším státem Evropské unie (The World Factbook..., 2016). Podle aktuálního územního členění je (od roku 2016, kdy došlo ke správní reformě) Francie rozdělena na 18 regionů (*région*), z nichž 13 tvoří Francii metropolitní a pět leží mimo Evropu, jedná se o zámořské regiony (*région d'outre-mer*, ROM) Guadeloupe, Francouzská Guyana, Martinik, Réunion a od roku 2011 také Mayotte. Nižšími správními celky jsou *departementy*, kterých je 101, z toho pět zámořských, které se územně kryjí s regiony. Departementy jsou tvořeny 336 okrsky